

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 321.01

DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2023-1-15>

Атаманчук Ю.М.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету
ORCID: <https://doi.org/0000-0003-1337-8013>

Atamanchuk Yurii

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of of Education and Management
of the Educational Institution
Classical Private University

МОДЕЛЬ ВЗАЄМНОЇ АДАПТАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ Й РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

MODEL OF MUTUAL ADAPTATION OF THE LABOR MARKET AND THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES IN UKRAINE

У статті розкривається зміст і основні компоненти моделі взаємної адаптації ринку праці й ринку освітніх послуг в Україні, охарактеризовано аспекти державного регулювання ринку освітніх послуг в умовах війни й кризи, визначаються приклади інституційного середовища, яке може забезпечити ефективне управління відбудовою та розвитком освітніх послуг в Україні. Ефективність даної адаптації передбачає декілька етапів кожен з яких регламентує певний складник даної моделі. Взаємне пристосування ринку освітніх послуг і ринку праці залежить від форми навчання. Чим довший процес навчання і триваліші терміни освітніх послуг, то більший часовий проміжок між взаємним пристосуванням ринків, вищий рівень неформальної невизначеності при виборі виду освітніх послуг, більша ймовірність структурних диспропорцій у професійній підготовці кадрів.

Ключові слова: освітня система, ринок праці, освіта, ринок освітніх послуг, криза.

The article reveals the content and main components of the model of mutual adaptation of the labor market and the educational services market in Ukraine, characterizes the aspects of state regulation of the educational services market in the conditions of war and crisis, identifies examples of the institutional environment that can ensure effective management of the reconstruction and development of educational services in Ukraine. The effectiveness of this adaptation involves several stages, each of which regulates a certain component of this model. The mutual adaptation of the market of educational services and the labor market depends on the form of education. The longer the learning process and the longer terms of educational services, the greater the time interval between the mutual adjustment of markets, the higher the level of informal uncertainty when choosing the type of educational services, the greater the probability of structural disparities in professional training. Ukraine's transition to a market economy involves not only a radical change in the style and methods of management, but also radical changes in educational activities. The modern development of market relations is quite closely related to the process of formation of the educational services market. The world experience of educational institutions clearly proves that the key to successful activity is the quality provision of educational services and their management. The provision and consumption of educational services is a necessary life process, without which neither the activity of the market nor the life of the state and society as a whole is possible. State regulation of the educational services market is of particular importance, as it regulates the educational process and controls the quality of the provision of educational services. The problem of increasing the efficiency of state management activities in the field of regulating the educational services market was and remains relevant. The scientific management of educational services requires, first of all, a deep study of the main theories and concepts that regulate the totality of educational services provided in the

world and in Ukraine in particular, as well as the need for a better introduction of information support into education, which will be the basis for the formation of scientifically based, objective and operational management influences and management decisions.

Key words: *educational system, labor market, education, market of educational services, crisis.*

Постановка проблеми. Чи можна прямо серед кризи і війни будувати і розвиватися?

Ринок освітніх послуг, особливо середньо- і довгострокових, тісно пов'язаний з ринком праці.

Взаємне пристосування ринку освітніх послуг і ринку праці залежить від форми навчання. Чим довший процес навчання і триваліші терміни освітніх послуг, то більший часовий проміжок між взаємним пристосуванням ринків, вищий рівень неформальної невизначеності при виборі виду освітніх послуг, більша ймовірність структурних диспропорцій у професійній підготовці кадрів.

У результаті складного процесу адаптації, освітня система набула нового вигляду у якому парадоксально, але присутні колишні «совкові» організаційні й управлінські принципи та «новітні» методи управління. Експерти відзначають інертність цієї сфери, стійкість академічних практик щодо інновацій, а також одностайні у думці, що сформований ринок освітніх послуг, динаміка якого визначається як ефективність роботи освітніх закладів і формами їх адаптації до нових умов, так і платоспроможним попитом з боку їх споживачів, загальною ситуацією на ринку, а також формами державної ресурсної підтримки діяльності закладів вищої освіти (ЗВО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти державного управління розвитком ринку освітніх послуг ґрунтовно досліджені в працях В. П. Андрущенко, Ю. М. Атаманчука, В. Г. Афанасьєва, В. І. Бондаря, В. Ю. Бикова, Г. Єльнікової, В. І. Лугового, В. К. Майбороди, В. І. Маслова, Н. Г. Ничкало, В. Пікельної, І. Ф. Прокопенка, В. П. Троня, Ю. О. Чернецького, Є. Хрикова, М. І. Шкіля та ін.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення ефективності моделі взаємної адаптації ринку праці й ринку освітніх послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи специфіку та своєрідність освітнього ринку, термін «освітня послуга» – це комплекс цілеспрямованих дій юридичної або фізичної особи, результати яких виражаються в корисному ефекті (вигоді), що задовольняє освітні, наукові й виховні потреби іншої юридичної або фізичної особи [1 с. 156].

Саме А. Маршалл сконцентрував увагу на проблемі ринку освітніх послуг у зв'язку з інвестуванням у людський капітал. Йому належить твердження, що найцінніший цінний капітал – це той, який вкладений у людину [2 с. 152].

При дослідженні попиту на товари та послуги в економічній теорії розрізняють цінові і нецінові чинники. Співвідношення цих чинників можна застосувати й до освітніх послуг, що визначає платність і безоплатність цих послуг для індивідуального споживання. У всіх випадках споживач керується у виборі змістом і якістю освітньої послуги, тими можливими для нього вигодами, які

можуть бути отримані при реалізації здобутої освіти і професійної підготовки на ринку праці або під час якоїсь іншої діяльності. Розмір такої вигоди індивідуальний споживач порівнює з витратами, які йому належить здійснити для отримання тієї або іншої освітньої послуги.

При цьому, потреба в освітній послугі як суспільному благові виражається через механізм вибору у вигляді прийнятих рішень про вступ до того чи іншого освітнього закладу. Такі рішення сильно залежать від думки батьків, знайомих і т.д. Реалізація потреби може стримуватися умовами правил прийому які приймає і впроваджує відповідний державний орган. При індивідуальному споживанні виникають такі витрати:

- гроші, які необхідно сплатити за навчання, якщо воно платне;
- праця, яку потрібно буде витратити тому хто навчається, на здобуття знань, вироблення навичок та вмінь;
- особливий вид утворюють витрати, значення яких зростає з входженням ринкових механізмів у сферу освіти.

Суть витрат полягає в тому, що витрачаючи час і енергію на здобуття освіти, індивідуальний споживач тим самим жертвує іншими, альтернативними можливостями використання свого часу й застосування своєї енергії. Величина здійснених витрат визначається розмірами вигоди або інших видів корисності, які можуть бути отримані при альтернативних способах використання індивідуальним споживачем своїх особистих ресурсів.

Зараз, під час війни в Україні, реальна ситуація демонструє протилежне. Можливості працевлаштування для всіх верств населення, а особливо для внутрішніх переселенців на сучасному ринку праці досить обмежені.

Головна особливість ринкового попиту на освітні послуги, що обмежує його регулятивне значення для розвитку сфери освіти, – це його принципова нездатність транслювати освітній системі перспективні потреби в масштабах і структурі освітніх послуг. Для оцінювання попиту в довгостроковому періоді необхідно знати, крім кількості передбачуваних абітурієнтів, пріоритетні напрями розвитку економіки країни. Тут необхідна розробка науково обґрунтованого прогнозу розвитку на середньостроковий і довгостроковий періоди спадкоємності спеціальностей з розробкою програм і методів навчання.

Отже, на ринку освітніх послуг необхідно доповнювати ринковий механізм інструментарієм державного регулювання. Це необхідно мати на увазі, характеризуючи попит і пропозицію освітніх послуг. Освітні заклади різних типів та форм власності пропонують споживачам різної форми, змісту, рівнів, спеціальностей освіту, надаючи свободу

вибору людям, які бажають отримати ті або інші освітні послуги.

Як і на будь-якому ринку, в т.ч. і на ринку освітніх послуг, постійно ведеться конкуренція за залучення осіб які бажають навчатися. З посиленням конкуренції виникає необхідність у маркетингових підходах [3].

Інтереси роботодавців і їх вимоги до праці відображає процес визначення кількості людей, яких необхідно підготувати до тієї або іншої професії чи спеціальності на будь-якому освітньому рівні. Цей процес базується на концепції, який називається «резерв талантів».

На ринку освітніх послуг вибір виду навчання багато в чому визначається різними формами капіталу який є сім'ї і її репродуктивною стратегією. Рівновага попиту і пропозиції встановлюється ринком праці. Схильність до тієї або іншої діяльності формується частково під час навчання, а частково під впливом таких чинників, як сім'я, мода тощо. Через незбіг освітніх схильностей між членами сім'ї та інтересів роботодавців виникає дисбаланс на ринку освітніх послуг і ринку праці. Кількість тих, хто прагне здобути освіту (вищу, фахову передвищу, професійну(професійно-технічну)) набагато менше ніж загальний обсяг ліцензованих місць у освітніх закладах в цілому, а також кількість майбутніх працівників не відповідає кількості наявних робочих місць.

У сучасних умовах взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг значущість формальної кваліфікації зменшується, бо йде війна і кількість вакантних місць менше за попит.

Наявність попиту на платні освітні послуги зумовлює ряд чинників:

– в ринковій економіці сформувалося порівняно нечисленна верства багатих людей, які спроможні дорого оплачувати освітні послуги, інвестувати капітал у себе чи своїх дітей, їх особисте майбутнє;

– попит на освітні послуги «елітних» освітніх закладів пов'язаний з прагненням батьків забезпечити своїм дітям «вищий рівень освіти» у порівнянні із звичайними нормами.

В умовах жорсткої конкуренції на ринку освітніх послуг необхідно дуже швидко зреагувати на нові вимоги часу раніше від конкурентів. Усе це ставить перед освітніми закладами завдання постійного відстеження змін, що відбуваються на ринку праці, змін попиту на спеціальності, професії [4].

Основним результатом діяльності закладів освіти передусім на професійному (професійно-технічному) та вищому рівнях є підготовка кваліфікованих випускників або майбутньої робочої сили. У цьому контексті, доцільним є дослідження особливостей функціонування ринку праці та його поточної ситуації в Україні, що склалася під впливом освітніх факторів, а також для виявлення наявних освітніх диспропорцій в системі. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», ринок праці – це «система правових, соціально-трудова, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу,

працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників відповідно до законодавства» [5].

Будь-яка криза, це перш за все шанс щось змінити. Мало хто буде повністю міняти працюючу систему, бо ж спершу її потрібно зупинити, демонтувати чи навіть зруйнувати, якщо немає ресурсів зразу змінити на краще. Але на жаль у криз не один вихід, а як мінімум три: загибель, постійна криза, покращення та безліч їх варіантів. Печально, що ще жодна країна сама по собі без втручання з кризи не виходила, як би нам не казали про незриму руку ринку.

При цьому, одні країни просто перемогли кризу, а інші змогли розвинуватися і під час кризи. Наприклад, Ізраїль, який практично постійно перебуває у стані терористичної загрози, загрози нападу з боку в десятки разів більших країн, ядерної загрози чи прямої війни, і при цьому безперервно розвивається і досяг значного рівня добробуту та економіки.

Є багато прикладів країн, які, парадоксально, в умовах страшної кризи чи війни пережили зростання економіки, розквіт благополуччя, та ставали кращими в світі, а не деградували.

Тобто криза і навіть перманентна криза це не виправдання деградації країни. Бо в світі країни розвивались і навіть підносили добробут не тільки у війнах і кризах, адже є давно відпрацьовані механізми функціонування економіки під час війни.

Відкидаючи елементарні речі, наприклад, що для виходу з кризи треба мати чіткий план і чітку модель майбутнього (того, що ми хочемо досягти після кризи) з простими, чіткими та ясними шляхами досягнення, причому план (модель) в ідеалі повинна б зробити з нашої держави «найкращу в світі», але поки ми будемо її досягати, розвинуті держави підуть далеко вперед і така модель досягнення вже не буде «найкращою в світі», а звичайною чи відсталою. Хто буде навіть ліпшу існуючу модель вже програв – це трюїзм. І ніхто з кращих людей країни не буде напружуватися це зробити, якщо туди можна просто переїхати, іммігрувати, купити житло, нерухомість чи громадянство [6, с. 39–40].

Висновки. Таким чином, в сучасному суспільстві ускладнюється взаємодія ринку освітніх послуг і ринку праці. При цьому особливістю ринку освітніх послуг є його неоднорідність. Ця неоднорідність зумовлена безліччю взаємопов'язаних ринків, які формуються під впливом різних обставин: рівня і ступеня освіти, типу освітнього закладу, рівня підготовки, статі, віку, сімейного стану й інших чинників.

Бібліографічний список:

1. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Вища школа*. 2006. Т.9. № 1. С. 156–163.
2. Pigou A.C. *Memorials of Alfred Marshall*, London, 1925, p. 152.

3. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент у сфері освіти: навч. посіб. Київ : МАУП, 1999. 176 с.
4. Шилова В. І. Ринок освітніх послуг: управлінський аналіз : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2009. 144 с.
5. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 року № 5067-VI. Дата оновлення 17.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 05.09.2022).
6. Гераїмчук І. М. Творча країна: як побудувати творчу країну серед кризи. *Управління в освіті*: зб. матеріалів VII Міжнародної наук.-прак. конф. / відп. ред. Л. Д. Кизименко. Львів : Видавець Бадікова Н. О., 2015. 160 с.
2. Pigou, A.C. (1925). *Memorialy Alfreda Marshalla* [Memorials of Alfred Marshall]. London, p. 152. [in English]
3. Dmytrenko Gh. A. (1999). *Strateghichnyj menedzhment u sferi osvity* [Strategic management in the field of education]: navch. posib. Kyiv: MAUP. p. 176.
4. Shylova V. I. (2009) *Rynok osvitnix poslug: upravlinskyj analiz*. Zaporizhhyia: CPU. p. 144.
5. Pro zajnjatistj naselennja : Zakon Ukrayiny (2012). № 5067–VI. [On civil service Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (accessed 05.09.2022)
6. Gherajimchuk, I. M. (2015) *Tvorcha krajina: jak pobuduvaty tvorchu krajynu sered kryzy* [Creative country: how to build a creative country in the midst of crisis]. *Zbirnyk materialiv VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktyxgnoyi konferenciyi «Upravlinnya v osviti» / vidp. red. L. D. Kyzymenko*. (Ukrainian, Ljviv, April 16–18, 2015), 160 p.

References:

1. Aleksandrov, V. (2006). *Osvitnya posluga: sut ta modeli yakosti* [Educational service: essence and models of quality]. *Vyshha shkola – High school*. Vol. 9, part 1, pp. 156–163.